

REPERE BIBLIOGRAFICE

Alexandru Surdu, *Monumente pentru eroii culturii române*, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2018, 197 p. ISBN 987-606-8372-59-4

Ideea călăuzitoare a lucrării intitulată sugestiv *Monumente pentru eroii culturii române* este aceea atenției cuvenite acordate României, trecutului, prezentului și viitorului țării, valorilor așezate în tradiție, reprezentând „merindea sufletului”. Aceasta își are rădăcinile în conceptul heideggerian *Sorge*, cu semnificații filosofice deosebite asociate conceptului de „grijă” ca ființare-în-lume, dar și întru lume, ca idee a și fapt al *deschiderii*. Totuși, conceptul poate să străbată înspre zona etică a raportării filosofului la dimensiunile curente ale existenței culturale, îmbogățind această existență cu o grijă pentru un tezaur de idei, realizări, Eroi, dimensiuni teoretico-speculative, valori, ce nu se poate să fie lăsate să se strecoare în uitare. Acest demers etic de reamintire este și un demers de regăsire națională – cu adevărat, un monument măreț.

Simbolul unirii și al drumului deschis către înfinire, cuprins pe coperta lucrării în reprezentarea celebră a Porții Sărutului, realizată de sculptorul român Constantin Brâncuși, părinte al limbajului modern în sculptura contemporană, este evocator pentru ideea de deschidere asociată celei de drum cultural al unei națiuni.

Alegerea căii de urmat (*he hodos*) este la fel de importantă pentru un singur om ca și pentru o întreagă națiune, iar în acest sens, supraviețuirea prin tradiție este de fapt dănuire, drum al credinței. Pe drumul credinței (*he hodos: kai he zoe kai he aletheia*), ne spune Alexandru Surdu, semnele tradiției, strălucind cu putere în Șcheii Brașovului sau în Maramureș, ne reamintesc valorile naționale restructurându-ne astfel ființa națională: „Cu noi este Dumnezeu” (p. 16–20). Manifestările tradiționale și populare românești nu sunt doar expresii ale sacralului și spiritualității culturale, ci manifestări creștine, care au avut de suferit fie în iureșul dictatorial comunist, fie în cel al modernizării și globalizării, dar care au continuat să susțină o strălucire specifică a tuturor realizărilor culturale românești.

În lumina contemporaneității și a conștiinței academicianului Alexandru Surdu se remarcă eroii contemporani: Ionel-Valentin Vlad, „un patriot prin participare” (p. 37–44), Adrian Rezeanu, „poetul toponimelor noastre”, Înaltpreașființa Sa Laurențiu Streza, membru de onoare al Academiei Române, „alături de care l-am sărbătorit pe Constantin Noica tocmai la Mănăstirea Brâncoveanu, în Cetatea lui Dumnezeu din Inima Transilvaniei” (p. 45–58), actorul Dorel Vișan, cel care prin artă deschide pentru publicul românesc trecerea de la „deșertăciune la înțelepciune” (p. 59–61) și al cărui nume rămâne legat (precum este și cel al academicianului Alexandru Surdu) de numele Eroului nostru Mihai Eminescu. Teoreticianul economist Anghel Rugină (p. 73–86) „a tras clopotul îngrijorării noastre în Aula Academiei Române”, profesorul Eugen Stănescu evidențiind, spre exemplu, că „într-un singur an din România s-a scos echivalentul a 2600 tone de aur, de 2 ori mai mult decât au scos din teritoriile românești Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic și Imperiul Rus, împreună, timp de 460 de ani”.

Sub „stindardul Patriei Române”, profesorul Alexandru Surdu identifică și eroii instituționali: Academia Română, Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), Biblioteca Academiei Române (p. 87–92, 93–104), Universitățile de la București, Cluj și Iași, simpozioanele dedicate filosofilor români... și lista poate continua.

Aceleași flamuri i-au însoțit în filosofie „pe poarta din față” pe Dimitrie Cantemir, Titu Maiorescu, „întemeietorul culturii noastre moderne” și pe maioreștii Ion Petrovici, P.P. Negulescu, Mircea Florian, pe Constantin Rădulescu-Motru, „un maioreșcian, unul dintre cei mai importanți”, „una dintre cele mai elevate personalități ale vieții culturale și politice românești dintre cele două Războaie Mondiale”, pe filosofii Mircea Vulcănescu, „unul dintre primii exegeți ai filosofiei

românești”, pe Nae Ionescu și pe cei din Școala sa, pe Lucian Blaga, „care a scris despre Spațiul Nostru Mioritic”, omagiat cu deosebită prețuire, în mod tradițional la Sebeș (p. 180), Lancrăm și Târgu-Mureș, pe Constantin Noica, pe care îl celebrăm anual prin Simpozionul național „Constantin Noica”, organizat prin colaborarea Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române în colaborare cu personalități și instituții de cultură din România și care a ajuns la ceas aniversar, în 2018, la a zecea ediție, cu tema „Sentimentul românesc al ființei”.

Evocarea lui Titu Maiorescu la centenarul morții evidențiază rolul de fondator al culturii române, precum și rolul filosofic marcant al acestuia în special în calitate de creator de sistem filosofic disciplinar, pe de o parte, și de creator de școală filosofică, pe de alta (p. 141–178). Fiind caracterizat de „hiperexactitate”, Titu Maiorescu a reușit să imprime o direcție specifică atât culturii, cât și limbii române, militând pentru eliberarea acesteia de neologismele inutile. A fundamentat logica și a fost primul nearistotelician român, urmat de Athanase Joja. Sistemul său disciplinar este dublu: din perspectiva definirii filosofiei ca „știință a prelucrării conceptelor”, sistemul lui Maiorescu este o triadă compusă din logică („primară și distinctă”), metafizică și estetică (ultimele două fiind „*generale și particulare sau aplicate*”), iar din perspectiva filosofiei ca „știință a relațiilor” sistemul său este structurat în patru părți, „de la reprezentări la concepte”, ceea ce plasează pe primul loc psihologia, urmată de logică, estetică și metafizică.

Eroii filosofiei românești sunt „pietre de poticnire” salvatoare pe drumul adevărului nostru speculativ (*via sacra*). Ei sunt „dătători de seamă” (Constantin Noica) despre drumul meditativ și revelatoriu al filosofiei românești, indicând nu numai origini și finalități, ci și deschideri speculative valoroase.

Un erou aparte la ceas aniversar este Vasile Goldiș, Președintele ASTRA, simbolul unei intelectualități culturale deosebite, arădene și naționale, care a susținut „ideea Marii Adunări de la Alba Iulia, în amintirea Marelui Voievod al tuturor românilor, Mihai Viteazul” (p. 179). Visul său de a ridica un monument al Marii Uniri rămâne încă de îndeplinit.

Și poate că cea mai potrivită încheiere pentru acest exercițiu de reamintire și regăsire constă tot într-o întoarcere înspre gândul exemplar al filosofului: „Dar nu trebuie să-i uităm, tocmai în aceste momente, în care ar fi cazul să ne gândim la ridicarea de monumente în cinstea Eroilor Unirii, nici pe ceilalți români, care și-au jertfit viețile pentru idealul Unirii de la Mihai Viteazul încoace, și nici pe cei care după Unire au luptat pentru consolidarea ei «în cuget și-n simțiri»; și mai ales pe cei care au făurit de-a lungul vremii și au consolidat Conștiința Națională a românilor. N-au murit pe câmpul de luptă, dar și-au dat ultima picătură de viață și de suflet pentru România și pentru români. Am putea să-i numim «Eroi ai Culturii Române», Eroi cu E mare, cum se cuvine, și să le ridicăm și lor monumentele cuvenite. Nu săpate în piatră și nici turnate în aramă, ci întipărite în cugetele noastre și să le aducem în locul coroanelor de flori, buchetele aducerii aminte ale recunoștinței noastre. Așa cum am încercat noi să-i ridicăm în fiecare an lui Constantin Noica, filosofului nostru de suflet, care a scris despre Sentimentul Românesc al ființei, câte un «monument»-simpozion în câte unul dintre marile noastre orașe, pe care le-a iubit mai mult decât oricine; sau filosofului Lucian Blaga, care a scris despre Spațiul Nostru Mioritic, să-i aducem buchetul cuvenit de recunoștință în fiecare an la Sebeș, Lancrăm și la Târgu-Mureș, și, de asemenea, lui Constantin Rădulescu-Motru, care a scris despre Etnicul Românesc și despre Româanism. Faptul că, din păcate, o facem numai noi, nu trebuie să ne mire, căci nici monumentele Eroilor Unirii nu le-a ridicat oricine, iar Marele Monument al Unirii, pe care îl visa Vasile Goldiș, nici n-a fost ridicat încă!” (Alexandru Surdu, „Contemporanul. Revistă națională de cultură, politică și știință”, nr. 12, 18 decembrie 2017)

În astfel de comemorări aniversare stă mare parte din forța de a merge mai departe, în primul rând în filosofie, dar și în istorie. Să nu îi uităm, așadar, să ne apropiem cât mai mult și câți mai mulți de monumentele culturale ridicate de eroii gândirii românești, fiindcă ale noastre sunt și prin acest privilegiu dăinuie și va dăinui sentimentul românesc al ființei noastre.

Henrieta Anișoara Șerban

Thomas Paine, *Epoca rațiunii*, traducere de Alexandru Anghel, Editura Herald, București, 2017

Thomas Paine este una dintre cele mai cunoscute figuri ale iluminismului radical occidental. Născut în Anglia, în 1737, s-a remarcat ulterior prin scrieri care au influențat curentul revoluționar, atât în Statele Unite ale Americii, cât și în Franța. Pamfletul său, intitulat *Simțul comun*, publicat în 1776, îi îndeamnă pe revoluționarii americani să-și declare independența față de Coroana Marii Britanii, iar lucrarea despre *Drepturile omului* reprezintă un răspuns la scrierea conservatorului britanic Edmund Burke și o apărare a ideilor revoluționare în fața primului atac consistent la care fuseseră supuse prin publicarea în 1790 a *Reflecțiilor asupra Revoluției Franceze*. În semn de răsplată, Th. Paine va primi cetățenia americană, iar mai apoi va fi ales membru al Convenției Naționale chiar în timpul Revoluției Franceze. Tot în timpul Revoluției, Thomas Paine alege să-și facă publice ideile despre religie, *Epoca rațiunii* fiind scrierea care îi va aduce faimă, dar și multe controverse. Până acum este singura scriere a lui Paine tradusă în limba română. Traducerea i se datorează lui Alexandru Anghel, iar publicarea cărții editurii Herald.

Trebuie spus de la început că ideile lui Paine în privința religiei sunt pandantul convingerilor sale politice. Ele vin practic în siajul criticii religiei inițiate de Spinoza în al său *Tratat teologico-politic*, lucrare publicată în 1670, cu mai bine de 100 de ani înaintea cărții lui Paine. Spinoza este unul dintre cei mai importanți gânditori moderni, fiind în același timp și unul dintre cei mai controversați. Este cunoscută influența sa asupra gânditorilor reprezentativi pentru iluminismul radical, precum Diderot, D'Holbach sau Thomas Paine (Vezi Jonathan Israel, *O revoluție a minții. Iluminismul radical și originile intelectuale ale democrației moderne*, traducere și cuvânt înainte de Veronica Lazăr, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2012). În *Tratatul teologico-politic*, Spinoza pune practic bazele criticii raționale a religiei, examinând atât Vechiul, cât și Noul Testament prin prisma unor dovezi ce pot fi aduse cu ajutorul rațiunii naturale. Drept rezultat al cercetării, Spinoza afirmă superioritatea Noului Testament în raport cu Vechiul Testament și a lui Iisus Hristos în raport cu Moise. În timp ce Vechiul Testament și toate scrierile profetice sunt revelate de Dumnezeu oamenilor, într-un mod indirect, cu ajutorul semnelor și al imaginației, Noul Testament este revelat în mod direct, prin intermediul lui Iisus. Legea Noului Testament este legea divină universală, care poate fi recunoscută și acceptată de orice ființă rațională. Pornind de la aceste principii raționale, Spinoza face o critică a cărților sacre, a cunoașterii supranaturale, a miracolelor, a superstiției ș.a.m.d.

Demersul lui Paine poate fi înțeles ca o continuare a celui inițiat de Spinoza, fiind practic o versiune mai populară și mai radicală a acestuia. Încă de la început, Paine face distincția între *teologia adevărată* și *teologia fantezistă*. Teologia adevărată se bazează pe identificarea legilor raționale pe care Dumnezeu le-a înscris în creația Sa, odată cu facerea lumii. De aceea, adevărata revelație se găsește în creație, încifrată într-un limbaj rațional, pe care omul este dator să-l descifreze. Adevărata teologie este filosofia naturală, iar religia, care are ca supremă divinitate un Dumnezeu ce acționează după principii conforme cu rațiunea, se numește *deism*. Th. Paine este un deist convins, *opunând credința deistă creștinismului tradițional*, așa cum este acesta cunoscut din cărțile revelate. Și aici intervine radicalismul lui Paine: în timp ce pentru Spinoza, atât Vechiul cât și Noul Testament sunt cărți în care Cuvântul lui Dumnezeu este prezent, pentru revoluționarul englez ele sunt doar niște cărți pline de fabulații, invenții ale vicleniei preoților care, prin intermediul lor, au încercat să-i controleze pe cei simpli. Dacă Spinoza încearcă să decodifice mesajul prezent în cărțile sacre și să demonstreze că ele sunt în concordanță cu principiile raționale care guvernează universul creat, pentru Paine un astfel de mesaj nu există. Revelația există doar în creație, în timp ce Vechiul Testament este o colecție de povestiri absurde și pline de blasfemii pe alocuri, iar Noul Testament ne prezintă povestea fabuloasă a unui Dumnezeu-om, care este mai aproape de mitologia păgână, decât de credința unui om care se lasă ghidat în primul rând de luminile rațiunii. Deși critica lui Paine este una banală prin conținutul ei – făcând referire de cele mai multe ori la conținutul literal al textelor și neavând practic

niciun principiu de hermeneutică religioasă sau filosofică în spate – ea este totuși una devastatoare prin efecte. Lovind în autoritatea textelor sacre, ea lovește practic în autoritatea Bisericii. De aici și reacțiile negative, în mare parte din partea preoților, față de scrierea lui Paine.

Desigur, concepția despre religie a lui Paine este una tipică pentru curentul de idei iluminist. Critica religiei nu putea lipsi din lupta împotriva vechii autorități politice, din care Biserica făcea parte în mod implicit. Înlocuirea religiei tradiționale cu autoritatea rațiunii va deschide calea pentru apariția *scientismului*, curent de idei reprezentativ pentru secolul al XIX-lea. Prin afirmația lui Paine, conform căreia „fiecare predicator va trebui să fie un filosof și fiecare casă de rugăciune va trebui să fie o școală de știință” (Thomas Paine, *Epoca rațiunii*, Editura Herald, București, 2017, p. 250), terenul este practic pregătit pentru intrarea în scenă a lui Auguste Comte. Credința în religie este înlocuită cu credința în știință. Mitul este redus la o simplă fabulă imaginară, specifică unei perioade de început a omenirii, când știința nu era încă dezvoltată. Dezvrăjirea lumii se produce concomitent cu vrăjirea științei. Între timp, în a doua parte a secolului XX, mitul a fost repus la locul lui, iar noi ne-am dat seama că acest proces de dezvrăjire nu face, finalmente, decât să înlocuiască vechile mituri cu altele noi. În momentul de față, nu mai credem nemijlocit nici mitul religios, dar nici în speranța naivă că resursele nelimitate ale rațiunii omenești vor avea posibilitatea să rezolve toate problemele cu care ne confruntăm. Iluminismul pare a-și fi epuizat resursele spirituale, dar altele noi nu s-au născut încă...

Gelu Sabău

Teodor Vidam, *Eseuri etice*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, 159 p.

Noua carte a profesorului Teodor Vidam se adaugă lucrărilor domniei sale dedicate filosofiei morale. Specialist în acest domeniu, Teodor Vidam este profesor universitar în cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca și al Universității „Babeș-Bolyai”. Cărturar profund, profesorul Teodor Vidam este autor al mai multor volume de specialitate dintre care menționăm: *Introducere în filosofia morală* (1994); *Incursiuni și prefigurări în filosofia moralei* (1997); *Dimensiuni ale eticii comunicării și mass-media* (2007, pentru care a obținut Premiul „Ioan Petrovici” al Academiei Române); *Revirimentul eticii în gândirea filosofică românească* (2016).

În cartea *Eseuri etice* autorul tratează câteva teme asupra cărora merită să reflectăm mai ales în contextul lumii de azi aflată într-o continuă schimbare și caracterizată prin atâtea provocări la adresa dimensiunilor morale și etice.

Textul, organizat pe trei secțiuni, se deschide cu un studiu despre relația dintre profan și sacru în care se susține faptul că cel din urmă fundamentează morala religioasă, dar și pe cea laică: „Apropierea de sacru solicită dobândirea purității și eliminarea precarităților. Pe fortificarea acestui itinerar se compune moralitatea de sorginte laică cu cea de factură religioasă” (p. 11). Sacrul și profanul constituie limite ale investigațiilor gândirii etice. Urmează apoi câteva clarificări terminologice legate de ceea ce înseamnă moralitatea, morala și etica. Moralitatea „nu se reduce la înclinațiile de ordin intelectual, la impulsurile elementare comune tuturor oamenilor, la ceea ce este în mod psihic trăit, la obiceiuri, nici la o stare ideală de ordin atemporal. Conceptul de moralitate ocupă un rol aparte în lumea socială, iar el se manifestă prin trei ipostaze distincte care funcționează în mod unitar: moralitatea comunitară, personală și ideală” (p. 18). Morala, în schimb, „spre deosebire de moralitate, se caracterizează prin funcționarea unitară a celor trei ipostaze (moralitatea comunitară, personală și ideală) prin intermediul preceptelor, idealurilor și valorilor” (p. 20). Ultimul termen asupra căruia autorul se oprește este cel de etică, termen *care* „comparativ cu morala (de la cuvântul latin *mos, mores* = moravuri), etica este o cercetare sistematică de ordin secund, dar nu secundar asupra judecăților de existență și valoare, asupra intricației lor în ce privește conduita umană.” (p. 21). Prima secțiune se încheie cu chestionarea identității morale, autorul susținând că „morală există prin

oameni, printre oameni și pentru oameni. Doar când ne apropiem de limita superioară (sacral) datorită strădaniilor și eforturilor îndelungate, ne putem chestiona precum Sf. Augustin dacă am fi reușit fără să ascultăm de poruncile lui Dumnezeu”.

Secțiunea a II-a tratează particularitățile ethosului românesc care se caracterizează cel mai bine prin sintagma „om de omenie”. Aceasta „s-a plămădit pe meleagurile autohtone fără să fie adusă din altă parte sau altfel zis transmutate” (p. 56) și la bază „se află aderența emoțional-intuitivă de locuri și timpuri care este nesubstituibilă” (p. 61).

A treia parte a lucrării este dedicată prezentării unor filosofi și teologi creștini cu preocupări în domeniul teologiei și filosofiei morale: Antonio Rosmini, Karl Heinz Peschke, Teilhard de Chardin (catolici), Dumitru Stăniloae (ortodox), Paul Ricoeur (protestant). Astfel despre primii trei se arată că „morală catolică consideră că este îndreptățită să vizeze universalul și să pretindă prioritate față de celelalte etici de sorginte religioasă. Pierre Teilhard de Chardin se interpune între Antonio Rosmini și K.H. Peschke. El circumscrie psihicul și gândirea în stofă universului” (p. 151). Perspectiva teologiei răsăritene asupra dimensiunii morale a existenței este realizată în studiul dedicat părintelui Dumitru Stăniloae și în care este surprins rolul harului și a ascezei pentru creșterea în virtute: „Rostul ființei umane este de a deveni vas ales al înțelegerii supraumane. Creștinismul socotește că la vederea nemijlocită a lui Dumnezeu nu se poate accede fără har dăruit de la El și pentru dobândirea acestui har e nevoie de o perfecționare morală” (p. 110). Despre Paul Ricoeur profesorul Teodor Vidam consideră că „propune o mică etică elaborată pe baze structural lingvistice, dincolo de albia subiectivismelor, suspiciunilor și relativismelor valorice căutând aliniamente valorice de nezdruccinat: adevărul, dreptatea, justiția, libertatea și responsabilitatea” (p. 138).

În ultima parte a cărții, *Unele concluzii și deschideri în secolul XXI*, se susține că scopul diverselor perspective morale este cel al edificării caracterului moral.

Eseuri etice nu evită temele grele, ci este o „radiografie a principalelor orientări etice de inspirație laică și religioasă” (p. 156).

Cartea ne provoacă la lectură dar și la reflecție asupra unor întrebări fundamentale ale existenței umane precum cele legate de raportul dintre credință și rațiune, morală religioasă și cea seculară, rolul acestora în formarea caracterului moral. Sigur, problemele mai pot fi supuse unor discuții. Profesorul Teodor Vidam a lansat un punct de vedere cu o minuțioasă putere de speculație și de pătrundere în toate implicațiile unui studiu a acestor subiecte. Astfel descoperim, încă o dată, un teoretician de mare întindere dublat și de o putere de înțelegere a complexității aspectelor morale și etice.

Călin Emilian Cira